

UDRUŽENJE
FORUM LIJEVE INICIJATIVE

JAVNA
POLITIKA

Ana Kotur-Erkić

Rodno (ne)jednako učešće u političkom životu u pandemiji COVID-19:

Koliko smo daleko od jednakog glasa žena u politici u kriznim situacijama?

Ova publikacija je urađena uz pomoć Međunarodnog centra Olof Palme.

Stavovi, mišljenja i zaključci u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove Udruženja Forum lijeve inicijative.

Forum lijeve inicijative ne garantuje tačnost podataka koji su izneseni u ovoj publikaciji.

Sva prava zadržana od Foruma lijeve inicijative.

Ana Kotur-Erkić

**Rodno (ne)jednako učešće u političkom životu u pandemiji
COVID-19:**

Koliko smo daleko od jednakog glasa žena u politici u kriznim situacijama?

Sarajevo, oktobar 2021.

Sadržaj

<i>Sažetak</i>	4
<i>DIO I</i>	
<i>Pravni okvir ravnomyernog učešća u političkom životu BiH</i>	6
<i>DIO II</i>	
<i>Iskustva žena aktivnih u javnom i političkom životu BiH: šta su prošle i naučile u periodu pandemije COVID-19?</i>	8
<i>DIO III</i>	
<i>Preporuke za systemska rješenja</i>	12
<i>Preporuke za rješenja unutar političkih subjekata</i>	12
<i>DIO IV</i>	
<i>Novo medijsko predstavljanje</i>	15
<i>Zaključak</i>	17

Sažetak

Bosna i Hercegovina, zemlja dubokih društvenih nejednakosti, često opisivana kao zemlja u tranziciji ili zemlja u razvoju, početkom 2020. godine nije ni u jednom segmentu dovoljno pažnje posvetila sprečavanju širenju virusa COVID-19 (SARS-CoV-2), dok se u javnosti vrlo često moglo čuti umanjivanje opasnosti širenja ovog virusa, čak i od najviših dužnosnika na različitim razinama vlasti.

No već pred kraj prvog kvartala 2020. godine, bilo je jasno da je u pitanju situacija koja od država zahtijeva najveću ozbiljnost u pripremi na novonastale okolnosti: Svjetska zdravstvena organizacija (u daljnjem tekstu: SZO) je 11. 3. 2020. godine proglasila novi koronavirus globalnom pandemijom¹, navodeći da je to prva pandemija koju izaziva korona virus i da to nije riječ koja bi trebala biti korištena **olako ili nemarno**, istovremeno pozivajući države da poduzmu **hitne i odlučne** mjere jer pandemija **ne može biti kontrolisana**.

Odgovor na navedeno u BiH, bio je različit — uzimajući u obzir nadležnosti države, dvaju entiteta i Brčko distrikta: stanje prirodne ili druge nesreće proglašeno je na razini BiH 17. 3², dok je Republika Srpska (u daljnjem tekstu: RS) proglasila vanrednu situaciju 16. 3. i vanredno stanje 28. 3³, a Federacija Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: FBiH⁴) i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: BDBiH) su 16. 3. proglasili stanje nesreće. Uz određene oscilacije u pogledu intenziteta mjera koje su donesene i koje su provodile institucije, do završetka rada na ovoj publikaciji, nije u potpunosti isključen segment zaštite od širenja virusa — čak, u određenim aspektima u trenutku rada na publikaciji dolazi do pogoršanja situacije u zemlji zbog razvoja novih sojeva virusa.

Uvođenje države — institucija i stanovništva u specifičan način rada i života, u mnogim aspektima i dalje izazivaju političku i pravnu raspravu u pogledu ljudskih prava. Istraživanja, koja uglavnom finansiraju međunarodne organizacije, utvrđuju različite propuste⁵ i posljedice istih po ostvarivanje osnovnih ljudskih prava za sve građane Bosne i Hercegovine, no rijetko se bave komponentom ravnopravnosti spolova i to, u najboljem slučaju, segmentarno, kroz aspekte rada specijaliziranih organizacija civilnog društva, poput onih koje vode sigurne kuće.⁶

¹ WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 — 11 March 2020, dostupno na: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (pristupljeno: 28. 10. 2021).

² Proglašeno stanje prirodne ili druge nesreće na području BiH, dostupno na https://vijeceministara.gov.ba/saopstenja/sjednice/saopstenja_sa_sjednica/default.aspx?id=32585&langTag=bs-BA (pristupljeno: 28. 10. 2021).

³ Narodna skupština RS je 28. mara usvojila Odluku o proglašenju vanrednog stanja u RS zbog mejriološke situacije koju je prouzrokovala pandemija COVID-19. Odluka je stupila na snagu 3. aprila 2020. godine. Odluka o proglašenju vanrednog stanja za teritoriju Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 31/2020).

⁴ Odluka o proglašenju stanja nesreće uzrokovano pojavom koronavirusa (COVID-19) na području Federacije BiH (Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo: 16. 3. 2020).

⁵ Vid: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/2/470670.pdf> (pristupljeno: 28. 10. 2021).

⁶ Vid: <https://medicazenica.org/istrazivanje/> (pristupljeno: 28. 10. 2021).

U takvoj situaciji, nužno je otvoriti širu društvenu raspravu o rodno odgovornom odlučivanju, odnosno ravnopravnosti spolova u aspektu političkog djelovanja žena, imajući u vidu specifičnosti situacije u kojoj se BiH našla u 2020. godini te poziciju žena aktivnih u političkom životu kroz kampanju i Lokalne izbore 2020. održane na vrlo specifičan način i s priličnim mjerama zaštite.

Neizostavno je, u kontekstu izbornog procesa, razmotriti i promjenu načina predstavljanja i činjenicu da su se kampanje preselile na društvene mreže pa samim time i medijska vidljivost, ali i sankcija za neadekvatno medijsko predstavljanje, nije ista.

Za potrebe izrade ove analize, urađeno je istraživanje iskustava 13 žena koje su politički aktivne u 12 različitih političkih organizacija — lijeve i desne orijentacije i političkog centra.

Ključni nalaz same analize sadržava već početna postavka — sve ispitanice su, na ponuđenu opciju u prvim intervjuima — jednoobrazno — iznijele stav da bi radije da su anonimne kao učesnice, ali i kao pripadnice određenih političkih opcija, te da, u određenim slučajevima, očekuju da bi svako njihovo istupanje u kontekstu rodno zasnovanog nasilja, bilo neprihvaćeno u političkoj opciji koju su izabrale, bez obzira na poziciju unutar organizacije i iskustvo koje su imale. Osim toga, zanimljiv je nalaz koji pokazuje da jedna ispitanica ne podržava postojeći sistem kvota kao mehanizam postizanja rodne ravnopravnosti u izbornom procesu.

Ipak, potrebno je dublje osvijetliti iskustva koja su imale kako bi se za sve krizne situacije — s kojima se država, njeni dijelovi i društvo u cjelini suočilo — mogle dati preporuke za bolje snalaženje u sličnim okolnostima u kojima se one mogu naći.

DIO I

Pravni okvir ravnopravnog učešća u političkom životu Bosne i Hercegovine

Pravni okvir koji omogućava ravnopravno učešće u političkom životu, kao dijelu javnog života zemlje uređeno je nizom međunarodnih i domaćih akata. Međunarodno pravo se jako dugo bavi ovim pitanjem, u počecima, vrlo uopšteno, a kasnije, posebno posvećujući pažnju stvaranju efikasnih mehanizama za stvarno, puno, učinkovito, djelotvorno donošenje odluka, nakon ostvarivanja prava da budu izabrane.

Prvi akt koji u ovom smislu vrijedi pomenuti je *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* (1948), koja u čl. 21 tretira ovo pitanje, kao pravo sudjelovanje u javnim poslovima svoje zemlje, neposredno ili preko slobodno izabranih predstavnika odnosno slobodno stupanje u javnu službu, preko volje naroda koja je *osnova državne vlasti* i koja se izražava na izborima.⁷ Također, ovaj dokument prepoznaje pol kao osnov zabranjene diskriminacije.⁸

Potom, značajan je *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* (1966), koji nešto detaljnije tretira samo pitanje izbora, kao i prava na to da svako *bira i bude biran pravedno provedenim, povremenim izborima sa općim i jednakim pravom glasa i tajnim glasanjem, koji osiguravaju slobodno izražavanje volje birača*, u čl. 25⁹; s tim da je zabranjeno pravljenje razlike na osnovu spola, kao jednog od osnova diskriminacije.¹⁰

Konvencija o *ukidanju svih oblika diskriminacije žena* (CEDAW, 1979), u čl. 7 tretira ovo pitanje dvojako: kao pitanje prava žena da glasaju i *da budu birane u sva tijela koja se biraju putem javnih izbora*¹¹, te kao pravo da *učeštvuju u radu nevladinih organizacija i udruženja koja se bave javnim i političkim životom u zemlji*¹², što politički subjekti, po definiciji jesu.

Međutim, CEDAW ovdje pristupa izrazito proaktivno, tako da je pravu svake žene odgovarajuća obaveza države da *preduzimaju sve podesne mjere za otklanjanje diskriminacije žena u političkom i javnom životu zemlje*¹³, što svaka država posebno određuje.

U tom smislu, ova konvencija daje i ključnu definiciju diskriminacije kao svaku *razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu spola, što ima za posljedicu ili cilj da ženama ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom (op. a.), ekonomskom, društvenom, kulturnom,*

7 Dostupno na: <http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Univerzalna-deklaracija-o-ljudskim-pravima-1948.pdf> (pristupljeno: 28. 10. 2021).

8 Idem, čl. 2

9 Dostupno na: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/MeđunarodniPakt%20B.pdf> (pristupljeno: 28. 10. 2021).

10 Idem, čl. 2

11 Vid: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CEDAW_za-web.pdf (pristupljeno: 28. 10. 2021).

12 Idem

13 Idem

*građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.*¹⁴

Ne treba zaboraviti ni Konvenciju o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici Vijeća Evrope, koja nasiljem nad ženama u čl. 3 označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do, odnosno mogu da dovedu do, fizičke, seksualne, psihičke odnosno ekonomske povrede odnosno patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu odnosno arbitrarno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu.¹⁵

Ustavi u zemlji — Ustav Bosne i Hercegovine, Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske, kao i Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine — svakako, garantuju pravo izbora kao demokratskog načela¹⁶, pravo političkog udruživanja kao dio kataloga ljudskih prava¹⁷, odnosno, slobodu političkog udruživanja¹⁸, odnosno prava iz Evropske povelje o ljudskim pravima, na način da ograničenja u političkom djelovanju važe samo za javne zvaničnike.¹⁹

Zakon o zabrani diskriminacije, kao zaštićeno pravo prepoznaje: jednako učešće u javnom životu, u čl. 6²⁰, a kao osnov diskriminacije političko uvjerenje.²¹ Zakon o ravnopravnosti spolova, u čl. 20 ravnopravnom zastupljenosti u upravljanju, procesu odlučivanja i predstavljanju definira kao zastupljenost od 40% za manje zastupljenog spola.²²

Konačno, relevantni akt koji se bavi jedinom afirmativnom mjerom/akcijom je Izborni zakon Bosne i Hercegovine, koji u čl 4.19, st. 2 tretira ravnopravnu zastupljenost spolova na kandidatskim listama, slijedeći rješenje Zakona o ravnopravnosti spolova, te je određujući kao zastupljenost koja se postiže rasporedom tako da je *najmanje jedan kandidat manje zastupljenog pola među prva dva kandidata, dva kandidata manje zastupljenog pola među prvih pet kandidata i tri kandidata manje zastupljenog pola među prvih osam kandidata*²³ itd.

No i uz ovakav pravni okvir, put do ostvarenja prava na jednakost u političkom životu zemlje na osnovu spola još uvijek je dug.

14 Idem

15 Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CAHVIO_B.pdf (pristupljeno: 28. 10. 2021).

16 https://www.ustavisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (pristupljeno: 28. 10. 2021).

17 <https://skupstinabd.ba/images/dokumenti/ba/ustav-federacije-bih.pdf> (pristupljeno: 28. 10. 2021).

18 https://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/lat/ustav_republike_srpske.pdf (pristupljeno: 28. 10. 2021).

19 <https://skupstinabd.ba/images/dokumenti/ba/statut-brcko-distrikta.pdf> (pristupljeno: 28. 10. 2021).

20 <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-zabrani-diskriminacije-u-BiH.pdf> (pristupljeno: 28. 10. 2021).

21 Idem

22 https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/ZoRS_32_10_H.pdf (pristupljeno: 28. 10. 2021).

23 https://www.izbori.ba/Documents/documents/ZAKONI/Izborni_zakon_PRECISCENI_TEKST-bos.pdf (pristupljeno: 28. 10. 2021).

DIO II

Iskustva žena aktivnih u javnom i političkom životu BiH: šta su prošle i naučile u periodu pandemije COVID-19?

Pitanje aktivnosti žena u političkom životu Bosne i Hercegovine, odnosno ravnopravnog sudjelovanja, predmet je razmatranja više studija još od kraja devedesetih. No okolnosti pandemije COVID-19: potpuna su novina u izbornom procesu - što je zajednički zaključak svih ispitanica u istraživanju.

Za potrebe sprovođenja istraživanja, intervjuirano je 13 žena iz 12 političkih subjekata, tako da je pet političkih subjekata lijevog spektra, dva pripadaju centru (uključujući centar i desni centar), dok ih je pet koji pripadaju desnoj strani političkog spektra.

Anonimnost istraživanja, u konkretnom slučaju, rezultat je opredjeljenja autorice da osigura sigurno okruženje svim sudionicama za *iznošenje iskustava bez bojazni da će unutar svoje političke opcije biti sankcionirane, ili da bi im na zvaničan zahtjev političkoj opciji, moglo biti uskraćeno pravo da slobodno iznesu stavove, neovisno o stavovima svoje političke opcije*, o čemu su neke od sudionica izrazile strah.²⁴ Već sam podatak da je stav stranke u nekim situacijama drugačiji od stavova ispitanica, dovoljno govori o položaju žena u politici.

U pogledu samih intervjua, s ispitanicama su provedeni intervjui koji uključuju pitanja o političkom profilu ispitanice, o izbornim procesima unutar političke opcije kojoj pripadaju, u pogledu izbora kandidatkinja na izbornim listama, rodno zasnovanog nasilja u političkom okruženju te iskustva u kampanjama, prije i za vrijeme pandemijskih okolnosti, s posebnim osvrtom na eventualni uticaj ovakvih okolnosti na izborni rezultat, njihov ili drugih žena iz političkih subjekata kojem pripadaju.

Od ukupnog broja ispitanica, dvije su s teritorije Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, pet s teritorije Republike Srpske i šest ih je s teritorije Federacije Bosne i Hercegovine. Od ukupnog broja ispitanica, jedna je na Lokalnim izborima 2020. bila kandidatkinja za načelnicu, dvije su bile u izbornim štabovima/stožerima i 10 ih je bilo kandidirano za skupštine opština ili gradova, odnosno vijeća opština ili gradova.

U pogledu poznavanja akata svoje političke opcije, koji se odnose na uređenje djelovanja te opcije, sve ispitanice imaju jedinstven stav — jako dobro poznaju akte svoje stranke. U pogledu promocije ravnopravnosti spolova osam ispitanica navodi da je u aktima njihovih političkih opcija na opštoj razini ili u zasebnom dokumentu prepoznata obveza uključivanja žena u organe političkih opcija, promocije učešća žena u organima vlasti i/ili aktivnije učešće žena u političkim procesima. Sve su navele da se u pogledu

²⁴ Podaci o sudionicama i njihovim političkim opcijama poznati organizaciji.

formiranja kandidatskih lista vodi računa o zakonskim obavezama u pogledu zastupljenosti žena kao manje zastupljenog pola te ih 12 navodi da je njihovoj političkoj opciji bilo teško za sve lokalne zajednice izabrati dovoljan broj žena za ispunjenje zakonske kvote.

Od 13 ispitanica, njih pet navodi da akti njihove političke opcije sadrže kvote za izbor žena na pozicije unutar političke opcije.

Zakonsku kvotu, u pravilu ocjenjuju formalnom komponentom koja ne doprinosi stvarnom poboljšanju položaja žena u političkom životu, dok se jedna ispitanica izjašnjava kao protivnica kvote, za koju smatra da je treba ukinuti, a jedna kvotu smatra mogućnošću na kojoj, uglavnom žene biraju da budu u sjeni svojih političkih protivnika.

No, istovremeno, nijedna ispitanica ne navodi da je posebno prepoznato rodno zasnovano nasilje unutar političke opcije kojoj pripadaju, u bilo kom obliku, iako kao najčešće oblike rodno zasnovanog nasilja prepoznaju diskriminaciju, potcjenjivanje, neprimjerene komentare seksualne prirode, uskraćivanje mogućnosti da djeluju jednako, kažnjavanje zbog zauzimanja stava. Samo jedna ispitanica navodi da je sudjelovala u postupku izrade i usvajanja akta (koji su kreirale i predložile žene unutar organizacije žena njene političke opcije) koji se odnose na afirmaciju žena unutar političke opcije kojoj pripada, no da taj dokument nije proizveo značajniji efekat, iako u tri politička subjekta kojima pripadaju ispitanice postoje strateški dokumenti u kojima je promovirana rodna ravnopravnost per se.

Pored već pomenutih dijelova pravnog okvira zemlje ili međunarodnog karaktera, važno je napomenuti da programski vodič: Zaustavljanje nasilja nad ženama u politici²⁵ ističe tri ključne karakteristike u vezi s ovim specifičnim oblikom nasilja u politici:

- 1) ciljano je usmjereno na žene samo zato što su žene;
- 2) ima rodno zasnovane oblike poput seksističkih prijetnji ili seksualnog uznemiravanja i nasilja;
- 3) cilj ovakvog nasilja je da obeshrabri isključivo žene od aktivnog bavljenja politikom, bez obzira da li su one glasačice, članice političkih partija, kandidatkinje, izabrane predstavnice ili imenovane službenice.

Nijedna ispitanica nije bila upoznata sa slučajem rodno zasnovanog nasilja unutar svoje političke opcije, koje je na odgovarajući način procesuirano pred postojećim mehanizmima unutar opcije, iako jedna navodi da je poznato da se dešavaju neprimjereni odnosi gdje su žene uslovljene na pristanak radi ostvarivanja nekih prava. Skoro polovina njih navodi da su pripadnici iste političke opcije ili osobe muškog spola koje su bile na kandidatskim listama

²⁵ NDI, 2017, str. 12; dostupno na: <https://www.ndi.org/sites/default/files/not-the-cost-program-guidance-final.pdf> (pristupljeno: 28. 10. 2021).

pokazale slučaj nasilja nad njima, te sve one ocjenjuju da je to pitanje borbe za dominantniji položaj unutar političke organizacije na lokalnoj razini. Ipak, njih tri navode da je bilo potrebno da se ozbiljnije zauzmu za sebe, uključujući izričit zahtjev za rješenjem situacije na lokalnoj razini, ili od lokalnog ili od rukovodstva više razine, dok samo jedna navodi da se nasilje nad njom nastavilo i nakon što je izabrana kao predstavnica u svojoj lokalnoj zajednici. Tek jedna ispitanica je istupila u javnost iznoseći slučaj rodno zasnovanog nasilja nad njom unutar opcije, koristeći to kao alat borbe za ravnopravan tretman i iznošenje stvarnog stanja te zaštitu integriteta, nakon čega je procesuirana pred organima svoje političke opcije.

Samo jedna ispitanica navodi da su osobe koje pripadaju političkoj koaliciji u kojoj participira njena politička opcija izvršile nasilje nad njom i da je to nasilje trajalo najveći dio izborne kampanje; te da je tražila savjet advokata u pogledu daljeg postupanja, ali da je odustala jer je sama stvar teško dokaziva i da nije željela toj osobi omogućiti dalje korištenje teme, odnosno, da zarađuje na njoj.

Unutar svoje političke opcije, jedna ispitanica proces izbora kandidatkinja za formiranje lista prepoznaje kao proces u kojem organizacija žena ima određene rezervirane kvote; u jednom je ispitanica uspostavila mehanizam kojim organizacije žena kandidiraju, a za koji navodi da nije dozvolila da bude promijenjen, dvije prepoznaju mogućnost samokandidiranja, dok u svim ostalim slučajevima navode da su kriteriji bili aktivnost, profil potencijalne kandidatkinje te prijedlog niže razine organiziranja; i to na način da je samo jedna navela izričit zahtjev da ta razina kandidira i muškarca i ženu, a da su kod ostalih uglavnom postojale poteškoće u izboru kandidatkinja za liste.

Samo u jednom slučaju je navedeno da je politička opcija u nekom trenutku u dosadašnjim kampanjama — ne i 2020. bila na rubu da bude zastupljeno više žena nego muškaraca, ali da to nije suštinski promijenilo položaj žena u politici i da je to posljedica položaja same političke opcije koja ne participira u vlasti pa nema sredstva koja političkim strankama pripadaju po tom osnovu.

U pogledu kampanja i iskustva u istim, dvanaest ih navodi da imaju prethodno iskustvo kao kandidatkinje, dok je jednoj ovo prva kampanja. Dvije su bile u političkim opcijama različitim od one u kojoj su, u trenutku istraživanja aktivne.

Pristup resursima u kampanjama ocjenjuju različito, ali navode da ne postoji uniformisan pristup kampanjama te da se za lokalne izbore uvažavaju specifičnosti svih lokalnih zajednica, pa tako i kreiraju različiti pristupi.

Sve navode da su, u pogledu materijala koje se odnose na predstavljanje političke opcije kojoj pripadaju, žene imale jednak pristup kao i muškarci, dok je u samo jednoj opciji u jednoj lokalnoj zajednici, izbor voditeljice izbornog štaba/stožera bio da ne budu forsirane lične kampanje kandidata ili

kandidatkinja.

U pogledu ličnih kampanja, tri ispitanice navode da je korištenje resursa bilo solidarno, na način da je jednako raspoređivano na sve kandidate i kandidatkinje, ili da su neki kandidati i kandidatkinje više doprinosili kampanji tako da bude i za one koji to nisu u mogućnosti, ili da su ličnim kapacitetima omogućile da pristup resursima unutar političke opcije bude jednak. Sve ostale navode da su eventualne lične kampanje finansirane ličnim sredstvima, za koje jedna ispitanica navodi da nije jednaka pozicija za žene budući da su muškarci kao kandidati češće na rukovodećim pozicijama i da iz njih crpe resurse, odnosno, da žene nisu učene da skupljaju sredstva za svoje kampanje, kako navodi još jedna ispitanica.

Samo jedna ispitanica navodi da je rad unutar političke opcije bio zasnovan na principu apsolutnog timskog rada, dok su sve ostale podijeljenih stavova — jednako smatraju da nije postojala ni solidarnost muških kolega prema ženama, kao i da nije postojala solidarnost među kandidatkinjama, nego stvaranje grupa unutar kojih kandidati/kinje rade jedni za druge.

U pogledu predstavljanja, uključujući i medijsko, jedna kandidatkinja navodi da je primijetila favorizaciju određenih kandidata/kinja, jedna da pozicija žena na reklamnim materijalima nije jednaka poziciji muškaraca, te sve navode da mediji iskazuju veći interes za muškarce u kampanjama, dok žene nisu zastupljene.

Također, jedna ispitanica navodi da je doživjela da u medijskom gostovanju njenog kolegu, voditeljka drugačije tretira jer se poznaju od ranije, te da joj nije omogućeno jednako predstavljanje u televizijskom gostovanju, iako je za njega postojala priprema i na strani televizijske kuće i s njene strane.

Kao jedan od najvećih problema predstavljanja kandidatkinja navode nemogućnost prilagođavanja predstavljanju putem novih komunikacijskih alata, poput društvenih mreža budući da su lični kapaciteti kandidatkinja niži, nego, u najboljem slučaju, ocjenjujući da je 50% kandidatkinja njihove političke opcije imalo kapacitet za služenje društvenim mrežama.

Pet ispitanica navodi da nisu imale problema s drugačijim načinom predstavljanja budući da dobro poznaju nove komunikacijske kanale, odnosno, da im je to prostor u kojem se osjećaju slobodnije nego inače, ili — da im je u datom trenutku bilo lakše da obaveze u privatnom, poslovnom i političkom životu iznesu, nego u klasičnim kampanjama.

O uticaju pandemije na samu kampanju zauzimaju stav da je mogućnost rada — na način tradicionalnog pristupa kampanjama — bio ograničen, kao i način predstavljanja i izborni rezultat u ukupno 10 slučajeva, dok jedna navodi da nije bilo posebnog uticaja na kampanju zbog prilagođavanja mjera koje su nadležne institucije donijele za potrebe kampanje; dvije ispitanice navode

da kampanja, uz poštivanje mjera za sprečavanje širenja virusa, nije doživjela značajnije promjene.

Ipak, nijedna ne navodi da smatra da su značajnije promijenjeni ishodi kampanja pod uticajem pandemije COVID-19. Zanimljivo je da više od 80% ispitanica smatra moralnom obavezom prema građanima da način provođenja kampanje bude prilagođen pandemijskim okolnostima i mjerama zaštite građana, ali — tek jedna navodi da je nakon izbornog dana, značajan dio kandidata/kinja, njihovih porodica i aktivista/ica u izbornom procesu bio zaražen virusom COVID-19 (SARS-CoV-2), te da je to bilo nemoguće izbjeći.

DIO III

Razmatrajući ukupne nalaze istraživanja, nužno je kreirati dva seta preporuka: one koje se odnose na sistemski rješenja i one koje se odnose na rješenja unutar političkih opcija.

1) Preporuke za sistemski rješenja:

- zagovarati promjenu propisa u području aktivnog i pasivnog biračkog prava žena propisivanjem (strožije) sankcije za kršenje prava manje zastupljenog spola u izbornom procesu, kako za političke subjekte, tako i za građane;
- izraditi program obuka, za žene aktivne u političkom životu, o izbornom procesu u cjelini, s ciljem povećanja kvaliteta participacije žena;
- uvođenje kvota za obavezno predstavljanje žena u izbornim kampanjama, ravnopravno s muškarcima;
- uspostaviti djelotvoran mehanizam nadzora nad provođenjem politika ravnopravnosti spolova u političkim subjektima, s odgovarajućim sankcijama;
- uspostaviti djelotvoran mehanizam nadzora nad provođenjem politika ravnopravnosti spolova u izbornim kampanjama, s odgovarajućim sankcijama;
- provoditi kampanje podizanja svijesti o važnosti sudjelovanja žena u političkom životu, u okvirima i izvan izbornih procesa, vodeći računa o jednakoj mogućnosti sudjelovanja i jednakoj zastupljenosti predstavnica svih političkih opcija;
- razvijati efektivne programe djelovanja u vanrednim okolnostima izbornih procesa, uključujući i nove tehnologije.

2) Preporuke za rješenja unutar političkih subjekata:

- propisati posebne kvote za žene u tijelima/organima političkih subjekata na svim razinama, a naročito unutar rukovodstva stranke, te donijeti akte unutar političkih subjekata koji se odnose na prevenciju i sankcioniranje rodno zasnovanog nasilja;
- omogućiti afirmativne mjere za unutarstranačke aktivnosti žena o svim temama kojima se politički subjekt bavi, a ne samo ženskih pitanja ili organizacije žena unutar političke opcije, ukoliko one postoje;
- pitanje ravnopravnosti spolova promatrati kao pitanje ljudskih prava, a

dovoljnu zastupljenost žena unutar struktura političkih subjekata, kao cilj političkog subjekta;

- razviti programe čiji je cilj povećanje aktivnog sudjelovanja žena u ukupnom članstvu;
- osigurati ženama da imaju centralnu ulogu u provođenju reformskih procesa unutar političkih subjekata i omogućiti im jednak pristup resursima u tim procesima;
- razvijati programe za postizanje rodne ravnopravnosti kao dijela političkog programa subjekta;
- razvijati djelotvorne mehanizme prepoznavanja, praćenja i sankcioniranja nepoštivanja rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja.

DIO IV

Novo medijsko predstavljanje

Nijedno pitanje u okviru istraživanja nije dalo toliko jedinstven odgovor kao mogućnost predstavljanja u okvirima drugačijeg načina provođenja kampanje. Sve ispitanice su naglasile da je najveći dio medijskog prostora činio onaj na društvenim mrežama te da je takav pristup u velikoj mjeri promijenio i posljedice kampanje u cjelini, bez obzira na spol osobe koja se kandidira (i bez obzira na to što prepoznaju različite kapacitete kandidata i kandidatkinja). I kada su prepoznavale rodno zasnovano nasilje u medijskom prostoru, najveći domet djelovanja bilo je iskazivanje podrške ženi koja je predmetom medijskog napada, bez obzira da li pripada istom ili drugom političkom subjektu.

Imajući u vidu da su lokalni izbori, kao takvi, u većoj mjeri predmet rada lokalnih medija, te da bi bilo nemoguće analizirati ukupan medijski status žena u lokalnim medijima, koji, vrlo često, nemaju infrastrukturu javnih emitera, sam fokus ove publikacije — sudjelovanje žena u javnom i političkom životu u okvirima vanrednih okolnosti, razmatranje pitanja novih alata političkog oglašavanja — se sam nametnuo.

U pogledu medija, Izborni zakon Bosne i Hercegovine uređuje njihov položaj u izbornom procesu u poglavlju 16, pa tako propisuje jednakost političkih subjekata u predstavljanju, obavezu objavljivanja materijala koje dostavlja Centralna izborna komisija (CIK), te omogućava plaćeno oglašavanje svim političkim subjektima 30 dana prije izbora i druga važnja pitanja.²⁶ U skladu s nadležnostima Regulatorne agencije za komunikacije (RAK), svaka nepravilnost u tom smislu bila bi predmet njihovog razmatranja.

U pogledu nadležnosti Vijeća za štampu, kao udruženja s misijom unapređenja i zaštite profesionalnih standarda u štampanim i online medijima u Bosni i Hercegovini, ono u Kodeksu za štampu i medije²⁷, posebno tretira pitanje ravnopravnosti spolova, iako ima i odredbu o zabrani diskriminacije, i to na način da ovo samoregulatorno tijelo, novinarima ma zadatak stavlja da izbjegavaju direktne ili indirektno komentare kojima ličnosti stavljaju u neravnopravan položaj ili ih diskriminiraju po osnovu njihovog spola, roda, spolnog identiteta, rodnog identiteta, rodnog izražavanja i/ili seksualne orijentacije²⁸, što je važno kao polazna osnova djelovanja velikog broja medija ove vrste.

26 Dostupno na: https://www.izbori.ba/Documents/documents/ZAKONI/Izborni_zakon_PRECISCENI_TEKST-bos.pdf (pristupljeno: 28. 10. 2021).

27 Dostupno na: <https://www.vzs.ba/index.php/vijece-za-stampu/kodeks-za-stampu-i-online-medije> (pristupljeno: 28. 10. 2021).

28 *Idem*

Međutim, i pored regulative koja se odnosi na elektronske, pisane i online medije, pitanje uređenja oglašavanja na društvenim mrežama, vođenja kampanja i svih pojava koje kampanje u bh. političkom prostoru stvaraju, ostaje neriješeno. Dio samoregulative društvenih mreža (u smislu politika privatnosti i zaštite korisnika mreža), nije dovoljan za adekvatno sankcioniranje govora mržnje, diskriminacije, rodno zasnovanog nasilja u svim oblicima iz najmanje dva razloga:

- potrebno je da korisnici društvenih mreža prijave neprimjereni sadržaj, koji može postati mehanizam obračuna političkih suparnika te izgubiti na značaju prvobitne namjere;
- potreban je relativno visok stepen političke kulture, kakvu ni politički subjekti, ni građani Bosne i Hercegovine — nemaju.
- Stoga, posebno je značajno dati preporuke, koje bi stvorile polaznu osnovu za uređenje ovog pitanja:
- u zakonsku regulativu izbornog procesa, uključiti pitanje oglašavanja na novim medijskim platformama (uključujući društvene mreže, Youtube, podcaste svih vrsta, etc.), uz odgovarajući sistem sankcija;
- osigurati adekvatan mehanizam praćenja oglašavanja na novim medijskim platformama, kako političkih subjekata u smislu kolektivnih (stranaka, koalicija, itd.) tako i inkosnih (kandidata);
- provoditi kampanje s ciljem podizanja političke kulture sudionika/ca izbornih procesa u pogledu poštovanja međunarodnih i domaćih standarda ravnopravnosti spolova u javnom i političkom životu;
- provoditi kampanje s ciljem podizanja političke kulture građana/ki u pogledu poštovanja međunarodnih i domaćih standarda ravnopravnosti spolova u javnom i političkom životu.

Zaključak

Iako je ova tema vidljiva u javnosti od polovine devedesetih, gotovo redovno, pred svaki izborni ciklus pojedinačno, pitanje rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti sudjelovanja žena, u većini slučajeva, nije pitanje koje je predmet interesovanja političkih subjekata s aspekta razvoja politika koje zagovaraju i pravaca razvoja političkih subjekata.

U takvom okruženju, sasvim je realno da je odluka žena da se politički angažiraju, jedna od težih koje donose i da to čine u slučajevima prepoznavanja da je *conditio sine qua non* za promjenu stanja u njihovoj zajednici teret koji podnose, u nedostatku mehanizama podrške u zajednici, mehanizama podrške u najbližem privatnom i/ili političkom okruženju. Također, ovo otvara niz drugih pitanja koje je potrebno razmatrati u narednom periodu: kako žene koje su uspješno savladale neravnopravnost u izbornom procesu mogu doprinijeti razvoju mehanizama koji podržavaju žene u izborima koje prave, uključujući i politički angažman, kako se žene obraćaju glasačicama, kako glasačice posmatraju žene u politici, kako žensko pitanje, kao stvarnu ravnopravnost, postaviti kao pitanje ljudskog, tako da muškarci daju doprinos rješenju i slično.

Ono što su ispitanice naglasile — a što može biti prepoznato kao značajan dio rješenja — jeste podizanje solidarnosti među ženama unutar političkih opcija, ali i među ženama koje se nalaze na suprotnim političkim stranama i pozicijama.

Ipak, ključno je u ovom trenutku ne dozvoliti degradaciju postojeće pozicije žena, kojoj i žene, u jednom (manjem) dijelu, doprinose, ma koliko se stvarni napredak u zajednici, u ovom smislu, činio malim i nedovoljnim.